

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

У статті розкрито психологічні та педагогічні особливості, що забезпечують ефективність організації естетичного виховання учнів у навчально-виховному процесі школи.

Ключові слова: учні, естетичне виховання, естетична культура, естетичний розвиток, естетичні судження, природа.

На сучасному етапі розбудови національної освіти України найсуттєвішими є питання, пов'язані з визначенням методологічних орієнтирів, стратегічного курсу, педагогічних принципів організації навчання і виховання молоді. Залежно від змісту і характеру вирішення цих питань відкривається простір для практичних дій, спрямованих на використання важливих засобів впливу на свідомість і діяльність формуючої особистості.

У національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) наголошується, що розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні.

Розвиток в учнівській молоді естетичного ставлення до природи – завдання, від реалізації якого безпосередньо залежить рівень духовної культури суспільства. Тому в Концепції естетичного виховання молоді в умовах відродження української національної культури естетичне виховання засобами природи розглядається як важлива соціально-політична проблема. І це закономірно. Природа завжди була для людей одним з перших вчителів краси і насолоди. Постійно спілкуючись з нею ми навчилися вбачати в ній зразок досконалості, пов'язувати поняття про прекрасне з гармонією її ліній, фарб і форм. Відчуття її краси збагачує життя і досвід людини, розвиває її емоційну сферу, естетичний смак, стимулює діяльність, збуджує любов до рідного краю.

Однак, як свідчить досвід, об'єктивно існуючі багатства природи, вміння цінувати і примножувати її красу далеко не завжди стають надбанням школярів.

Це пояснюється тим, що зазначена проблема розглядається у психолого-педагогічній літературі переважно у зв'язку з викладанням малювання, музики, біології. Роль гуманітарних дисциплін у використанні природи як засоба естетичного виховання висвітлюється недостатньо. Це й обумовило наш інтерес до проблеми, до вивчення теоретичних і практичних її аспектів.

Роль естетичного виховання в цілісному становленні особистості усвідомлювалась визначними філософами (Сократом, Арістотилем та ін.), педагогічними і громадськими діячами (К. Ушинським, С. Русовою, В. Сухомлинським, Д. Кабалевським та ін.), є предметом наукового пошуку в галузі педагогіки, психології, етнопедагогіки, естетики, культурології вітчизняними науковцями (І. Бех, В. Бутенко, Н. Бутенко, І. Зязюн, І. Корольова, А. Кирилук, О. Рудницька, М. Стельмахович, С. Черепанова, З. Шевців та ін.).

Естетизація навчального процесу висвітлювалася в наукових працях провідними педагогами (І. Зязюн, Г. Сагач, Г. Шевченко, Г. Падалка, О. Глузман, Л. Масол, С. Мельничук та ін.).

Мета статті – визначити шляхи теоретичного і практичного розв'язання проблеми естетичного виховання учнів засобами природи.

Визначаючи основні напрямки освітньої політики, сучасна педагогічна наука і шкільна практика спираються на погляди В. Сухомлинського щодо ролі естетичного досвіду в залученні учнів до світу істини, добра і краси. Саме краса, на думку педагога, здатна відкривати перед людиною навколишній світ. Саме тому однією з суттєвих закономірностей

виховання є ствердження високих людських якостей за допомогою краси шляхом сприйняття і примноження естетичних цінностей у навколишній дійсності.

Педагогічний досвід видатного педагога сприяє теоретичному обґрунтуванню концепції естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження української національної школи. Вихідними позиціями при цьому є прагнення стверджувати естетичний потенціал передусім самої людини. Саме тому увага сучасних педагогів-дослідників звернена на проблеми, пов'язані з розкриттям найважливіших аспектів естетичної культури особистості. В. Сухомлинський підкреслював, що школа покликана створити необхідні умови для усвідомлення людиною своїх можливостей, набуття досвіду саморегуляції поведінки, виявлення активного ставлення до навколишньої дійсності. У зв'язку з цим пріоритетними є питання формування у молоді естетичного ставлення до найважливіших проявів спілкування.

Естетичне ставлення є особливим видом духовно-практичного зв'язку з навколишньою дійсністю. Сприймаючи й оцінюючи предмети і явища як прекрасні, піднесені, учні тим самим акцентують увагу не лише на прагматичних проявах, але й естетичних закономірностях і функціях життя людини.

В. Сухомлинський широко використовував у практичній діяльності народні традиції, звичаї, обряди, які є своєрідними духовними підвалинами національного розвитку, найліпшими досягненнями народу в естетичному житті. Він наголошував на тому, що передавати дітям традиційні ціннісні орієнтації, установки, досвід, зразки поведінки треба в період їхнього отроцтва, коли "розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психіку народу, його переконання, традиції, інтелектуальну, моральну і естетичну культуру" [11, с.206].

Особливої уваги заслуговує наукова робота Н. Ільїнської, в якій, виходячи з потреб шкільної практики, показана своєрідна система естетико-педагогічного впливу на учнів з метою виховання в них любові і шани до природного оточення, користуючись засобами художньої літератури, особливо через естетичне сприйняття пейзажу як модифікованого образу природи в тому чи іншому літературному творі.

Як зазначає В. Бутенко, естетичне ставлення до мистецтва у своєму розвитку проходить ряд етапів, набуваючи на кожному з них певних якостей.

Визначенню й обґрунтуванню змісту, розробці комплексу активних форм і відповідних методик формування морально-естетичних якостей особистості присвячено науковий пошук В. МIRONENKO.

Окреме місце у розв'язанні зазначеної проблеми належить дослідженню естетико-художньої підготовки вчителя як важливої складової навчально-виховної роботи з дітьми, здійсненому Г. Тарасенко.

Акумульовано та розкрито ідеї, теоретичні підходи і суто практичні напрацювання В. Сухомлинського з художньо-естетичного виховання дітей як на уроках чи позакласній виховній роботі, так і безпосередньо в природі в наукових дослідженнях З. Шевців.

В. Шацька визначає естетичне виховання "як виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати красу в навколишній дійсності, в природі, в суспільному житті, в праці, в явищах мистецтва...виховання потреб і здібностей посильно брати участь у створенні краси життя і в мистецтві" [14]. Вона виокремила основні завдання естетичного виховання:

а) виховання естетичної потреби і здатності правильно розуміти прекрасне в мистецтві, в природі, в явищах суспільного життя, в людських стосунках у побуті;

б) розвиток естетичної сприйнятливості і поступове вироблення системи естетичних уявлень, почуттів, переживань, поглядів і переконань, естетичного смаку на основі постійного ознайомлення з творами мистецтва різних видів;

в) розвиток художніх здібностей, прищеплення знань, умінь та навичок для користування засобами того чи іншого мистецтва і можливості вносити елементи гарного в суспільне та індивідуальне життя.

Слід наголосити на тому, що О. Буров виокремлює три складові, які повинен розрізняти у своїй діяльності вчитель-вихователь, який займається естетичним навчанням та вихованням учнів:

- а) матеріал навчання і виховання, з яким він звертається до виховання;
- б) вміння програмувати результат естетичного виховання, маючи на увазі поетапні критерії естетичного виховання особистості;
- в) розробка на цій основі відповідного визначення методичних прийомів [3].

У короткому словнику з естетики естетичне виховання визначається як формування у людини здатності сприймати прекрасне в дійсності і в мистецтві, розвиток її естетичних почуттів, суджень і смаків, уміння і потреби брати участь у створенні прекрасного в житті і художній творчості, розвиток її творчих здібностей. Естетичне виховання – один із засобів формування всебічно розвинутої особистості [8].

У книзі "Естетичне виховання школярів" естетичне виховання визначене як цілеспрямований, який організується і контролюється, педагогічний процес формування в особистості естетичного ставлення до дійсності та естетичної діяльності [6].

Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності. Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий людину світ, зберігати прекрасне.

Естетичне освоєння природи дітьми починається вже в дошкільному віці. Вони помічають елементи краси у тому, що їх оточує, милуються і сонячним світлом, і красою веселки, і квітами, і зеленню дерев і дощовими краплями. Але це захоплення елементарне, як елементарне і вираження такого почуття.

В естетичних почуттях виявляється ставлення людини до предметів і явищ, яке виникає там, де особистість розкриває в предметах і явищах красиве і відповідно оцінює його.

Оцінний момент – характерна риса естетичного почуття. Судження про естетичну привабливість предмета є результатом порівняння чуттєвих вражень від сприймання об'єкта і засвоєною естетичною нормою, що склалися в суспільстві.

Від того, як ми розуміємо ті чи інші явища природи, залежить характер наших естетичних переживань. Психологи встановили, що сприймання, розуміння, переживання, естетичних явищ залежить безпосередньо від уявлень, знань і загального розумового розвитку людини. Виникаючи на основі тих вражень, що їх дістає людина від зовнішніх предметів, естетичні почуття нерозривно пов'язуються з особистістю.

Перш ніж говорити з учнями про осіннє забарвлення пейзажу, слід переконатися, що вони звернули увагу на це явище, вміють не тільки розрізняти кольори і відтінки, а й називати їх. Проводячи бесіду на тему "Прихід весни", необхідно підкреслювати красу й причини льодоходу, танення снігу, появи весняних струмків, тощо. Завдяки усвідомленню учнями різноманітних явищ природи, в них розвивається прагнення обґрунтувати свої естетичні судження та оцінки, естетичні почуття, що збагачуються.

Очевидно, естетичне освоєння дійсності не є чимось зовсім самостійним, відокремленим від інших форм її відображення. Музика властивими їй засобами відтворює мову природи. Слухаючи музику, в якій відображена природа, пори року та інші явища, не кожен учень може розповісти про свої почуття, тому що немає відповідної підготовки.

Зміст і багатство почуттів, які виникають в учнів у результаті безпосереднього спілкування з природою, залежать від характеру сприймання. Естетичне сприймання має свої особливості, зумовлені, насамперед, запасом уявлень і життєвим досвідом.

Молодші підлітки 11-12 років, як правило, не можуть оцінити побачене в цілому. У них ще бракує вміння об'єднати, синтезувати окремі сприймання у загальні враження.

Про особливості сприймання учнями 4-5 класів певною мірою можна судити з того, як вони описують природу в творах. Визначаючи якості предметів і явищ, учні цієї вікової

групи віддають перевагу епітетам і рідше вживають метафори і порівняння. У таких описах мало яскравих, емоційно забарвлених образів. Здатність розповісти про бачене, образно поділитися своїми естетичними враженнями виявляє тільки деяка частина учнів. Наприклад, учениця шостого класу Олена Д. так описує рідну природу: "Ось. Як красиво навколо! Білоріччя берізки стоять облиті золотом. Здається, що і трава, і дерева випромінюють ніжний золотистий колір. Я дуже люблю ходити восени в лісі і розгрібати ногами сухе опале листя. Коли бачиш барвисту картину золотої осені, хочеться мовчати, не порушувати цієї величної тиші... Тремтить золота осика, поволі і тихо скидає вона своє останнє вбрання. І все навіває тихий, лагідний смуток".

Здатність помічати прекрасне розвивається поступово. Але якщо розвиток відбувається стихійно, без цілеспрямованого впливу школи і сім'ї, він може затриматися. А тому вчитель повинен спрямувати естетичне виховання своїх учнів, щоб вони не залишалися байдужими до краси природи.

Учні 13-14 років мають більший досвід порівняно з молодшими школярами. Вони глибше усвідомлюють різноманітні явища природи, прагнуть обґрунтувати свої естетичні судження й оцінки, намагаються аналізувати й узагальнювати. Для старших підлітків уже властива точність спостереження, повнота і глибина сприймання. Цілеспрямована увага допоможе їм зрозуміти основне, визначити подібність і відмінність, зрозуміти предмети і явища у взаємозв'язку, тобто їхнє сприймання стає синтезуючим. Описуючи деталі якогось пейзажу, учні 7-8 класів не просто перелічують їх, а прагнуть обґрунтувати свої естетичні судження, зрозуміти деталі як частину цілого. Характерно, що у цьому віці учні персоніфікують природу, наділяють її певними рисами, прагнуть дати характеристику її явищам. В описах вони прагнуть до поетичного відтворення природи, емоційного відображення природних явищ, своїх почуттів (радісне здивування, зачарування формою, кольором предметів тощо).

У творах з'являються яскраві образи природи щоб їх описати, учні використовують не тільки епітети, а й метафори, порівняння. Це свідчить про розвиток емоційної пам'яті і фантазії, які відіграють велику роль у естетичних судженнях учнів. Реальні об'єкти учні сприймають безпосередньо. Створити ж образи предметів і явищ, яких вони ніколи не бачили або які взагалі не існують, не спираючись на досвід попереднього естетичного розвитку без фантазії, неможливо.

Повноцінному естетичному сприйманню природи сприяють і повторні переживання учнями морально-естетичних почуттів, що могли уже виникнути в них в аналогічних ситуаціях. Завдяки асоціаціям об'єкт природи може викликати позитивні уявлення.

Отже, проведені дослідження дозволили констатувати, що тільки цілісний підхід до вирішення завдань естетичного виховання може забезпечити ефективність формування особистості учня. Виховання особистості засобами природи – це не тільки знання морально-естетичних норм і правил, а й таке ставлення, що перетворює їх у внутрішнє надбання людини, робить регулятором її поведінки. Серед педагогічних особливостей естетичного виховання ми можемо виокремити наступні: відповідність змісту виховної діяльності естетичним потребам та інтересам учнів; використання у процесі виховної діяльності різних форм естетичного виховання; організація естетичної діяльності учнівської молоді засобами природи. Це може бути більш детально досліджене в подальшому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко М.М. Природа і естетичне виховання учнів / Артеменко М.М. – К., 1984.
2. Бех І. Естетика духовності В.О. Сухомлинського / Бех І. Освіта ХХІ століття. – 2008. – № 5. – С. 3-5.
3. Буров А.И. К вопросу о системе эстетического воспитания. Актуальные проблемы педагогики и эстетического воспитания / Буров А.И. – М.: Педагогика, 1973.
4. Гавриш Н.П. Національне виховання учнівської молоді/ Ніна Гавриш, Ганна Ситник; упоряд. Ж.М. Сташко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека "Шкільного світу").
5. Державна національна програма "Освіта" / Україна ХХІ століття – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.

6. Эстетическое воспитание школьников / Под ред. А.И. Бурова и Б.Т. Лихачёва. – М.: Педагогика, 1974.
7. Зязюн І.А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Зязюн І.А., Семашко О.М. – Рідна школа, 1995. – № 12.
8. Краткий словарь по эстетике. – М.: Политиздат, 1983.
9. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч.посіб. / Лозова В.І., Троцько Г.В.– Харк.держ.пед.ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: "ОВС", 2002. – 400 с.
10. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи / Мосіяшенко В. – Шлях освіти. – 2009. – №2. – С. 51-55.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський – Т.4. – К., 1976. – С. 206.
12. Формирование эстетического отношения к искусству у студенческой молодежи / под. ред. В.Г. Бутенко. – М., 1991. – 268 с.
13. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч.посіб. / Фіцула М.М.– К.: "Академвидав", 2006. – 352 с. (Альма-матер).
14. Шацкая В.Н. Эстетическое воспитание детей в семье / Шацкая В.Н. – М.: Учпедгиз, 1954.

Юркова Т.Ф.

*ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ
СРЕДСТВАМИ ПРИРОДЫ*

В данной статье раскрыто психологические и педагогические особенности эстетического воспитания учащихся в учебно-воспитательном процессе школы.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетическая культура, эстетическое развитие, эстетические суждения, природа.

Yurkova T.F.

*FEATURES OF ORGANIZATION AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS BY MEANS OF
NATURE*

This article explores the psychological and pedagogical features that ensure the effectiveness of the aesthetic education of students in the educational process of the school.

Key words: students, aesthetic education, aesthetic culture, aesthetic development, aesthetic judgments, nature.